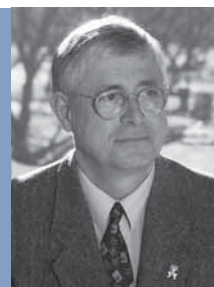

Digitalisering og ophavsretsloven

Af Harald v. Hielmcrone

Store dele af den engelsksprogede faglitteratur er allerede, eller bliver inden for en overskuelig fremtid, online tilgængelig. Derfor er en digitalisering af trykt dansksproget faglitteratur nødvendig, hvis dansk skal kunne bevares som fagsprog. Den gældende ophavsretslov begrænser værdien af digitalisering af trykt faglitteratur, da det i praksis er umuligt at indgå aftale med rettighedshaverne om vilkårene for tilgængeligheden. Forfattere, forlag og biblioteker har derfor en fælles interesse i at ophavsretsloven ændres, således at den danske faglitteratur kan gøres tilgængelig på samme vilkår, som den engelsksprogede.

Harald v. Hielmcrone
Forskningschef
Statsbiblioteket

De gældende regler

Ophavsretslovens § 16 og 16 a, der trådte i kraft 1. juli 2005, tillader ABM institutionerne – arkiverne, bibliotekerne og museerne – at digitalisere deres samlinger og gøre dem tilgængelige for brug på stedet, dvs. inden for institutionens enemærker. Pligtafleverede værker i digital form må endvidere stilles til rådighed for online adgang for forskningsformål.

Ophavsretsloven § 13 giver mulighed for på aftalelicensvilkår at udlåne værker i digital form til brug for undervisning efter aftale med en forvaltningsorganisation (COPY-DAN).

Ophavsretsloven § 16 b giver mulighed for på aftalelicensvilkår at indgå aftale om elektronisk forsendelse af artikler fra aviser, tidsskrifter og samleværker, kortere afsnit af bøger og andre udgivne litterære værker samt illustrationer og noder, som er gengivet i tilslutning til teksten.

Der er indgået en rammeaftale mellem CopyDan Tekst og Node og Biblioteksstyrelsen om digital dokumentlevering af videnskabelige trykte tidsskrifter. Det er altså ikke lykkedes at nå frem til en aftale, der udnytter de muligheder, der er anført i § 16 b, idet aftalen kun omfatter videnskabelige trykte tidsskrifter.

§ 16 b omfatter ikke radio- og fjernsynsudsendelser og giver ikke mulighed for at etablere databaser med ekstern online adgang for almenheden. Det er denne begrænsning, der er emnet for denne artikel.

Google Print og J-Stor

I 1995 grundlagde The Mellon Foundation et digitalt arkiv, J-Stor (Journal Storage), bestående af scannede trykte tidsskrifter. Man scanner samtlige årgange af udvalgte titler frem til 5 eller 3 år fra udgivelsesåret (moving wall).

Der er ikke indgået aftale med ophavs-mændene herom, men The Mellon Foundation står inde for at betale alle ophavsretlige vederlagskrav, der måtte blive rejst. Efter sigende har der endnu ikke været nogen.

Nogenlunde samtidig hermed begyndte de store tidsskriftsforlag og -distributører at markedsføre deres tidsskrifter i elektronisk form.

Efter 10 års udvikling er næsten alle engelsksprogede tidsskrifter nu tilgængelige i elektronisk form. Gradvist bliver også ældre årgange af tidsskrifter, der ikke er omfattet af J-Stor, tilgængelige i elektronisk form.

I 2004 tog Google et tilsvarende initiativ. Man traf aftale med nogle af USA's førende videnskabelige biblioteker samt The Bodlean Library i Oxford om at scanne deres samlinger og stille dem til rådighed for almenheden. For nogle måneder siden tog Yahoo et tilsvarende initiativ i samarbejde med Microsoft.

Sideløbende hermed udgiver de store videnskabelige forlag, herunder Oxford University Press, samlinger af deres trykte udgivelser i elektronisk form. Sådanne elektroniske biblioteker omfatter også nyudgivet litteratur – i visse tilfælde endog bøger, som endnu ikke er udkommet i trykt form.

Medens de elektroniske tidsskrifter er søgbare via bibliografiske oplysninger, abstracts o.l., gøres selve teksten af de digitaliserede bøger søgbar. Det er altså muligt at søge på ord eller sætninger i selve teksterne, og søgemaskinerne er således indrettet, at de kan præsentere de fundne bøger på en fornuftig måde, ordnet efter relevans.

Dansk som fagsprog

I flere europæiske lande, herunder også i Danmark, har der gennem længere tid været

arbejdet med digitalisering af udvalgte ældre bøger og tidsskrifter, for hvilke den ophavsretlige beskyttelsestid er udløbet.

Kendetegnende for disse projekter, der er af høj kvalitet, er imidlertid, at de endnu kvantitativt slet ikke kan måle sig med, hvad der sker på det angloamerikanske område.

Mens en stor del af den engelsksprogede tidsskriftslitteratur i kraft af forskningsbibliotekernes licensaftaler er online tilgængelig for bibliotekets brugere, er danske tidsskrifter alt overvejende kun tilgængelige i trykt form. Man kan identificere indholdet ved at søge i Dansk Artikel Index, der er tilgængelig via www.bibliotek.dk, og i samme system bestille kopier af ønskede artikler til levering på sit bibliotek. En udmærket service, men dog en, der halter bagefter i sammenligning med den umiddelbare online adgang, man kan få til de engelsksprogede tidsskriftsartikler.

Da brugerne tit har travlt, er resultatet, at danske artikler vælges fra, såfremt brugeren kan finde relevant engelsksproget litteratur online. Dette adfærdsmønster ses fortrinsvist på de videregående uddannelsessteder. På de mellemlange og korte uddannelser er det foretrukne sprog stadig dansk, og her har den dansksprogede faglitteratur endnu en konkurrencefordel.

Med fremkomsten af elektroniske fagbøger må det forventes, at det samme adfærdsmønster vil slå i gennemsigtighed også for den monografiske litteratur.

Den nærliggende konklusion er, at såfremt det danske sprog skal kunne bevare sin status som fagsprog, er det bydende nødvendigt, at dansk faglitteratur er lige så let tilgængelig, som den engelsksprogede.

Mens en stor del af den engelsksprogede tidsskriftslitteratur i kraft af forskningsbibliotekernes licensaftaler er online tilgængelig for bibliotekets brugere, er danske tidsskrifter alt overvejende kun tilgængelige i trykt form.

Endnu dominerer dansk faglitteratur på de mellemlange og korte uddannelser, men det er nok kun et spørgsmål om tid, og i samme omfang der sker et domænetab for det danske sprog, svinder muligheden for udgivelser af dansk faglitteratur.

Forlagenes holdning

Forlagene har været yderst tilbageholdende med at gå ind på e-bogs-markedet. På det seneste har forlaget Museum Tusulanum taget et prisværdigt skridt og meldt sig under fanerne hos Google, men derudover er der tale om små og spredte forsøg.

Den samme tilbageholdenhed kunne man iagttagte i forbindelse med forhandlingerne om udmøntningen af ophavsretslovens § 16 b. Det var forståeligt, at aviserne ønskede at holde sig uden for aftalen, da en elektronisk forsendelse af avisartikler kunne konkurrere med InfoMedia, som man netop var ved at markedsføre. Men det er vanskeligt at se, hvorfor man ikke i øvrigt kunne udnytte lovens muligheder.

At elektronisk forsendelse af kopier af artikler fra ikke-videnskabelige tidsskrifter, herunder fagblade, samleværker og kortere afsnit af bøger, skulle kunne ødelægge markedet for disse produkter, er vanskeligt at se. Tidligere årgange af tidsskrifter købes kun undtagelsesvist, og da hovedsagelig af hensyn til indbindingen (pga. bortkomne hæfter). Disse vil stadig blive købt. Og frygtede man for salget, kunne man have fastsat en åremålsgrænse for udgivelser, der kunne omfattes af aftalen.

I stedet for valgte man den forsigtige vej, der med stor sikkerhed bidrager til at fjerne den danske faglitteratur fra brugernes bevidsthed som et reelt tilbud.

Digitalisering af trykt faglitteratur

Der er to veje ud af denne misere. Den ene består i, at forlagene i langt højere grad, end det har været tilfældet, begynder at udgive faglitteratur i elektronisk form. Den anden består i, at der storstilet satses på at digitalisere den trykte tidsskriftslitteratur, således at den kan tilgængeliggøres på lige fod med den udenlandske. Målet bør være, at de tidsskrifter, der indekseres i Dansk Artikel Index, kan gøres online tilgængelige.

Den opgave, at digitalisere trykte udgaver af tidsskrifter, kan forlagene ikke løse, og de har næppe heller nogen økonomisk interesse i at gøre det. Grunden er, at forlagene normalt ikke har de digitale rettigheder. Det ville derfor indebære, at forlagene skulle indhente tilfaldelser fra hver eneste forfatter og illustrator. Dette er reelt en umulig opgave, og forlagene kan formentlig heller ikke forvente en så stor fortjeneste ved benyttelsen af det digitaliserede tidsskrift, at omkostninger ved både klarering og digitalisering kan tjenes hjem igen.

Heroverfor står ABM-institutionerne. De kan inden for rammerne af den gældende lovgivning faktisk digitalisere udgivne værker uden at skulle spørge ophavsmændene eller andre rettighedshavere om lov. Til gengæld må de ikke give adgang til disse digitaliserede værker fra steder uden for institutionen. De må kun benyttes på stedet.

Dette er en så alvorlig begrænsning i tilgængeligheden, at man nok vil betænke sig på at foretage den nødvendige investering, med mindre f.eks. bevaringshensyn gør en digitalisering uomgængelig.

Ændring af ophavsretslovens § 16 b

Skal denne situation ændres, er det nødvendigt at ændre ophavsretslovens § 16 b. Denne bestemmelse muliggør som nævnt, at der kan indgås aftaler på aftalelicensvilkår om elektronisk forsendelse. Den samme bestemmelse indeholder imidlertid et forbud mod, at der kan indgås aftale om at give brugere online adgang. Det siges således udtrykkeligt, at

”Bestemmelsen i 1. pkt. omfatter ikke udsendelse i radio eller fjernsyn eller tilrådighedsstillelse af værker på en sådan måde, at almenheden får adgang til dem på et individuelt valgt sted og tidspunkt, jf. § 2, stk. 4, nr. 1, 2. led.”

Såfremt forbuddet mod ”tilrådighedsstillelse af værker på en sådan måde, at almenheden får adgang til dem på et individuelt valgt sted og tidspunkt” blev fjernet, ville bibliotekerne kunne indgå en licensaftale med den relevante forvaltningsorganisation, her COPY-DAN, om online adgang, f.eks. på samme vilkår, som man nu kan give i J-Stor.

En sådan aftale ville kunne gøre det væsentligt mere attraktivt for bibliotekerne at investere i digitaliseringsprojekter, og det ville kunne generere en indkomst til rettighedshaverne, som de nu er afskåret fra.

Det er derfor vanskeligt at se, at det ikke skulle være en fælles interesse for forfattere, forlag og biblioteker at anmode Kulturministeriet om at foreslå Folketinget, at lovens ændres således at dette muliggøres.

Da brugerne tit har travlt, er resultatet, at danske artikler vælges fra, såfremt brugeren kan finde relevant engelsksproget litteratur online.